

S O K F É L E.

8. Szám. Béts. Januárius 25 - dikén. 1833

Emlékeztető Jegyzetek.

Januárius.

13. Jan. — 1492. IV. Fridrik Tsászár IV. Albert Bájor Hertzegre országos átkot mond, mivel Nürnberg szabad városát igazságtalanul el foglalja. — 1828. A' Vürtembergi kamara a' Tubingai egyetemet (Univertzitást) 80,000 forinttal segíti. — 1814. Napoleon a' Párisi nemzeti gárda tisztjeit magához hivatja, 's szivreható szavakkal jelenti nekik, hogy elindúl, a' hadakhoz, 's fővárosát, felelőségét, és fiát, a' Párisi polgárok, hűségére bízza.

24. Jan. — 1458. A' ditsősség koszorúzta Hunyadi Mátyás életének 15 évében kikiáltatik Királynak, Szilágyinak a' befagyott Dunán felállított 20,000 katonái által. — 1712 II Fridrik, egy fényes tsillagzat a' Fejedelmek között, születik, 's Porosz Országot azon hatalmasságok sorába emeli, mellyek Európa sorsát igazgatják. — 1828. Londonban új ministerium előlölője Vellington Hertzeg.

25. Jan. — 1814. Napoleon elnyomva bús sejtéseitől hagyá el a' fővárost, 's a' hadi sereghez indúla. — 1813. Az Austriai segéd sereg Schvartzenberg alatt Bialystokból Pultuszkba vissza vonúl.

Az Órák Története.

Az élet' mindennapi foglalatosságai már a' legrégebb nepeknél, szükségessé tették az öszvefüggést munkásságok körében, és készítették őket egy bizonyos időmérőről gondoskodni, melly szerént minden napi foglalatosságokat elrendelhetnék. — Az első nagy időmérővel ugyan már maga a' Teremtő a' minden nap feltünő jöltévő Nap által őket megajándékozta, és ezen tudálatos óra, az Égen megmutatta nekik a' reggelt, delet, és estvét; mégis érezték szükségét a' nap' egy bizonyosb felosztásának, és vizsgálódások, 's próbák által lassan lassan feltalálták a' nap-víz-és fővenyórákat.

Toldalék a' M. Kurírhoz.

A' Napóra (tulajdonkép' árnyékóra) feltalálása idejét felettébbi régisége miatt nem határozhatni. Ez állott egy kő, vagy deszka hasábból, melynek közepén egy mutató emelkedett, 's ennek árnyéka mutatta a' nap külön részeit. *Anaximenes*, *Anaximander* tanítványa (mások szerint *Anaximander* maga) egy ilyen napórát, a' mint mondják, *Lacedæmonban* készített. (Kr. Sz. előtt 540 év körül.)

Rómában a' közönséges városi óra, az első, és egyetlen egy hasonlókép' napóra vala, melly egy piacon ki vólt téve, és ha a' Római az időt bizonyosan tudni akarta, kéntelen volt vagy maga oda menni, vagy szolgát küldeni az órát megnézni. — Később kezdettek használtatni a' víz-, és fövenyórák, mellyek abból állottak, hogy a' víz, vagy a' föveny (porond, homok) egyik üvegből a' másikba folydogált, és ezen átfolyás az időt, noha nem a' legpontosabban, mutatta.

A' vízóra feltalálását *Vitruvius* (L. 9. Cap. 9) bizonyos Alexandriai Ctesibiusnak tulajdonítja, ki mintegy 245 évvel Kr. Sz. előtt élt *Ptolomæus Evergeta* alatt. *P. Corn. Scipio Nasica* bevitte azt Romába Kr. Sz. előtt 157-dik körül. De ez itten sokáig, mint ritkaság, úgy tekintetett, és megszerzőjéről nem igen gondoskodtak a' lakosok, mivel látták, mely kevéssé bízhatja reá magát az ember, és hogy ez szünetlen javítást és felvigyázást kíván; mert midőn a' víz egyik edényből egy keskeny lyukon tsepegett a' másikba, melyben egy oly könnyű test, mellyet a' víz megbírhatótt, úszott, és ez a' lefolyt időt a' víz magassága által jelentette; azt a' hibát tapasztalták, hogy eleinte a' víz nagyobb tömögtől (massától) nyomattatván, sebesebben folyt, mint később, midőn a' víz kevesbült.

Később a' vízórák gyakori vizsgálódások, és próbák után annyira megjavítottak, hogy rendesen tizen-

két órát meglehetősen pontossággal mutattak, és sokféle mesterséges tziifraságokkal felékesítették. Leghíresebb ezek közül az, melyet a' Per'sák Királya *Aaron* (Harun-al-Raschid) *Nagy Károly* Tsászárnak küldött, ez oly mesterségesen vala elkészítve, hogy egész Európa tsudákozását magára vont; e' vala egy gépely (Maschine) mely a' víztől mozgásba hozatván, tizenkét órát mutatott, és minden órát egy golyóbisnak az arra rendelt tsengetyűre leesése által hallatott. E' mellett ékesítették az érintett gépelyt más figurákon kívül egynehány Leventák (Ritter), kik minden órában egy ablakból kijöttek, és minden óra végével újra visszamentek, 's az ablakot bezárták. — Nem hihető, hogy a' vizórák azon időtájban közönségesek lettek volna sőt úgy látszik, még a' 11-dik században a' ritkaságok közé számítottak; mivel az Irók egyet sem említenek, de ellenben nyilvánosan mondják, hogy a' Barátok a' klastromokban kakasokat tartottak, mellyek őket éjjeli nyugalmokból költenék fel imádságok végzésére. — 996-dik esztendőben olvasunk a' híres Magdeburgi *Gerbert* órájáról, melly a' maga mesterséges készítésére nézve ördögi munkának tartatott, hogy pedig ez kerekes óra lett volna, *Ditmár* leírása által eléggé megtzáfoltatik, ki azt leírván, valamely új találmánynak nem említi. A' 11-dik században *Wilhelm Hirschchawi* Apát egy óra által elhíresedett, de ennek rövid leírásából ki nem vehetni, miből állott légyen.

Ezen időtől kezdve az órak gyakran említettnek, mivel pedig ezen szó: „horologium“ a' víz-kerekes-'s ütőórákról egyaránt minden külömbség nélkül használtatott, valódi értelmét a' horologiumnak ki nem találhatnók, ha a' mellett az Irók olly kifejezésekkel nem éltek volna, melyekből világosan kitetszenék, hogy ütőóráról van a' szó; mert *Dante* ketségkívül a'

„*horologio*“ alatt ütőórát ért, midőn (Paradiso Cant. X.) arról azt mondja, hogy ütése által az alvókat felébreszti. Mivel pedig *Dante* 1263-tól 1321-ig élt, nyilvános, hogy az ütőórák akkortájtiban olasz országban nem lehettek esméretlenek.

A' 13-dik században emlegetnek az Írók órákat kerekkel és nehezékkal (Gewicht) és így ezen órák feltalálását a' 12-dik századnak minden hihetőséggel tulajdoníthatni; mégis alig hihető, hogy ezek (ütőórák) minden órának lefolytát ütéssel jelentették volna, hanem inkább csak ébresztő órák voltak.

Kit illessen ezen órák feltalálásának dítsérete, az Európaikat e', vagy Napkeletieket, bajos meghatározni, noha hihető a' Napkeletieket; legalább azon ütőóra, melyet *Saladin* Egyiptom Sultánja *Fridrik* Német Tsászárnak küldött, egy tökéletes munka volt, melyet azon időkor mutathatott; ennek ára 5000 aranyra betsültetett. — De Európának is több országiban e' nemből igen mesterséges munkák készítették. Angol országban a' 14-dik században II-dik *Richard* alatt megjelent *Walingfordi Richard* Apát híres tsillagvizsgálási órája, melyről ugyan nem tudhatni, ha valyon órákat ütött e', de bizonyos, hogy a' bojgó tsillagok (planéták) systemáját, sőt a' Tengeráradását, vagy apadását is mutatta. — Angol országgal vetélkedett olasz ország, és sok nagyészű honfiai által, megkülönböztette magát a' többiek felett; mégis az órák a' klastromokban mintegy eltemetve maradtak mindaddig, míg *Dondi Jákob* olasz, *Paduába* a' város közönséges hasznára egyet nem hozott; ez esik 1334-dik évre, és *Dondi* ez által magának, és maradékinak „*Horologius*“ nevet szerzett. Az ő fia János éppen olly nagy mester volt, és egy órát, melly a' bojgó tsillagok útját, és az ünepnapokat mutatta, olly mestersé-

gesen készített, hogy midőn a' *Dandi János* halála után megállana, egy frantzián kívül, egy Tsillagvizsgáló, és orás sem értett annak megigazításához.

Padua városát időről időre követték Európa más városi is, az illy közhasznú órák megszerzésében, mint p. o. *Bologna* 1356 — *Paris* 1370 — *Strassburg* 1370 — *Speier* 1395 — *Pavia* 1402. — A' *Parisi*, V-dik *Károly* alatt, a' maga királyi lakjában állíttatott fel, és pedig egy *Wyk Henrik* nevű Némettől, kit, a' mint mondják, a' Király hívattatott oda, mivel még akkor Páris ahoz értő emberrel nem bírt. Ezen órának egy különös felvigyázója volt, kinek „*Gubernator horologii palatii*” tizime volt.

A' 15-dik század vége felé kezdettek az órák egyes személyek kezébe is jönni, de felettébb drágák voltak. Példát szolgáltat erre az *Auxerrei* Tanács, melly azt olyas dolognak nézte, mint a' mely jó megfontolást kíván „a' Király engedelmé nélkül a' város pénztárából egy óráért oly sok pénzt kiadni.”

Az órás mesterek ritkasága volt főkép oka ezen nagy drágaságnak, a' hová járúl a' Nemzeteknek ritka egymással való társalkodása, és mind e' mellett, a' mint könnyű gyanítani, a' mesterek tudatlansága, mert ha valamely órában hiba esett, körülbelől senkisémmel találtatott, ki azt meg tudta volna igazítani. Azért csak a' jóbirtokosok lehettek árúlói az óráknak, melyek ugyan mesterségesen el voltak készítve, de inkább játszószernek, mint pontos időmérőnek használtattak.

Midőn már az órák közönségesekké lettek, és a' jóbirtokos egyesszemélyek házába eljutottak, igyekeztek nekik egy lehetséges kissébb alakot (formát) adni, a' miben az Angolok magokat megkülömböztették. Így olvasni egy Szerzetesnek bizonyos Florentziai Tüdőshoz írt leveléből a' 15-dik század végéről, hogy az (a'

szertes) köszöni a' Tudósnak azon órát, melyet neki küldött, és egyszer'smind jelenti, „hogy ő azt, mivel nem jól járt, egy az óra készítésben, 's igazításban igen jártas ifjú Angolnak megjobbítás végett áltadta.“

További vizsgálódások által végre lejöttek a' zseb-órákra. Kis órák ugyan, melyeket az ember magával hordozhatott, itt amott, különösen olasz országban készítették, mint ezt egy azon időkori olasz Sonett felülírásából kivehetni; mindazáltal Német országban, és pedig Nürnbergában *Hele Pétertől* a' 16-dik században vitettek nagyobb tökéletességre, és ezen név alatt: „Nürnbergi Tojások“ melly nevet kerekded hosszú alakjuk miatt kaptak, nagyobb mennyiségben Angol országba küldettek. Ezen időtájban készültek a' minutumos, és secundum minutumos órák, mellyek közül egyet *Purbach* Bétsben 1550-ben Tsillagvizgálásra legelső használt.

Hogy ezen kissebb, a' hordozásra alkalmasb, óráknak, ütőóráknak kellett lenni, kitetszik abból, hogy midőn V-dik *Károly* Tsászár óráját a' tolongásban ellopták, a' tolvaj az által arúztatott el, hogy az óra ütni kezdett. Ugyan ez történt XI-dik *Lajos* Frantziák Királyával is — egy nemes, ki játék által minden vagyonát elvesztette, a' királyi szobából egy órát eltsípott, és köntöse ujjába dugta, de az óra ütése a' tolvajt elárulta. *Lajos* nemcsak nagylelkűleg megengedett a' tolvajnak, hanem tulajdon elárulóját is neki ajándékozta.

Az elmúlt század közepéig az órák készítése mesterségét igen nagy tökéletességre vitték, és mind inkább szükségesekké lettek. Minden időben találtak ezeknek különös pártolói, kik közül V-dik *Károly* Tsászár talám legnagyobb volt. Midőn még Német országot kormányozta, ebéd, 's vatsora után egy asz-

talhoz szokott leülni, mellyen sok óra feküdt, és mi-
dön a' kormányról lemondott, és *Spanyol* országba
Sz. Justba költözött, az időt lelki gyakorlásain kívül
azzal töltötte, hogy órákat készített és azokat rendben
tartotta.

Az elenyészett 18-dik század közepétől fogva sok,
remek készületű órákkal szaporodott a' milliomokra
menő zsebbeli és asztali órák száma, 's már ma tsil-
lagvizsgálási, toronybeli, fali, asztali, és zsebórák leg-
szébb alakúak készülnek, sőt a' tallérba is órát teremt
a' mesterségi ügyesség, 's órák, 's órák nagyobb
kisebb mértékben mindenhol találhatnak. A—y.

A n e k d o t á k.

— Egyszer egy Elméntz a' sétálóhelyen sok pré-
mes gallérú Urakat látván így szólott: „Furtsa idő-
ben élünk, most minden meg van fordúlva, — hiszen
ez előtt a' majmok ültek a' medvéken, és most. —

— „Bezzeg az égben lesz jó dolgok!“ így szól-
la egy Földesúr dolgozó parasztjához. Ott bezzeg nem
kell dolgoznotok. — A' Paraszt, a' ki kételkedve né-
zett reá, fejet tsóvála: „Héj Uram! szólla — ott is
fogja valami magát elő adni, leg alább menydörögni
aligha nem kell segítenünk.“

— Egy katona öszvetalálkozék az erdőben Izsák-
kal, a' szállongó Izraeliták egyikével, 's lovát tőle el-
vevé. — A' Zsidó az illyes útfélen talált szivesség, de
kivált a' katona leverő tekintete által meg lepette, de
mégét, mely boszszút forrala, szakállá alá fojtá, 's
tovább ballaga. Megérkezék tsak hamar a' faluba, 's
egész alázatossággal sieté jelentést tenni a' szoros rend-
tartó kapitánynak, ki a' kozákot tüstént maga elébe
állittatá. — Vakmerő szemtelenséggel állítá azomban

ez, hogy ő a' lovat találta légyen — „hiszen rajta ültem“ szölla a' Zsidó. — „Az igaz“ felele a' Kozák, „én titeket együtt találtalak, de minekutánna én egy Zsidónak telyességgel hasznát nem vehettem, téged nem bántottalak, hanem tsak a' lovatat vevém el magamnak.

V o l t a i r e.

Sokat irtak, sokat beszéltek már Voltairról, de olly igazán talán senki sem festette még tulajdonit, mint azon diák felírás, melly halála, után nem sokára Parisban kéztől kézre járt. Így szól:

En tibi lapide dignum Voltairum,

Qui

In Poësi magnus

In Historia parvus,

In Philosophia minimus,

In Religione nullus;

Cuius

Ingenium acre,

Judicium praeceps,

Inprobitas summa,

Cui

Arrisere mulierculae,

Plausere scioli,

Favere profani,

Quem

Dei, hominumque irrisorem

Senatus physico atheus,

Collecto aere, hac statua donavit.

Megfejtése a' 4-dik Számban feltett kérdésnek:

97 } itt még hibázik az 1. 3. 6. 8. 9. úgy de:

50 } Ezekből tört számmal leszsz: $\frac{3}{6} + \frac{9}{18} = 1$: és így;

99

$99 + 1 = 100.$